

**OQIWSHÍLARDI KÁSIPKE BAĞDARLAWDA SOCIYAL
ORTALÍQTÍN ORNÍ**

Xojamuratova Gulzamira Tursimuratovna,

Ajiniyazova Zernegúl Shaniyazovna

Qaraqalpaqstan Respublikası

Nókis rayonu 22 va 4-sanlı mektep psixologları

Jámietimizdiń bir bólegi esaplangan mektepte tálim-tárbiya alatuǵın mektep oqıwshıların miynetke tárbiyalaw hám onıń pedagogikalıq áhmiyetliligi búgingi ustaz, pedagoglar aldına juwapkerli wazıypalardı júkleydi. Oqıwshılarǵa tárbiya beriwdiń hám onıń ámelge asırıwdıń eki jolı jámietshilikke keń tarqalǵan. Birinshi jolı qanday da bir juwmaqqa erisiw maqsetinde aldın ala mólsherlengen anıq maqsetke baǵdarlangan sapalı iskerlik. Ekinshi jolı bunda adamnıń barlıq qásiyeti hám múmkinshilikleri menen sol waqıttaǵı jaǵdayı (turmıstaǵı, shańaraqtaǵı, oqıwda) bir brine baylanıstırıp tárbiyalaw iskerligine tiykarlanadı. Bizińshe mekteplerde tálim tárbiya beriwdiń sapasın hám kórsetkishlerin joqarılatıwda oqıwshılardıń dúnyadaǵı kóz qarasın payda etiw arqalı miynetke úyretiw arqalı jeke insandı qalıplestiriwge múmkinshilik jaratıladı.

Mektep oqıwshıları menen islesiwdiń baslı wazıypalarınıń biri balalardı biziń jámietimizge zárúr bolǵan, miynetke húrmetli qatnas jasawı tek klass jumısların orınlaw ǵana emes, al balalarda óz betinshe jumıs orınlaw uqıplılıqların rawajlandırıw arqalı oylaw hám ózlerin mádeniyatlı tutıwǵa tárbiyalawdan baslawdan kerek. Demek, mektep oqıwshılarında miynetke bolǵan qızıǵıwshılıqtı oyatıw, intalılıqtı rawajlandırıwda mektepler menen birge shańaraqtıń hár bir jámááttiń, ulıwma jámietshiligimiz dıqqat orayında turatuǵın baslı mashqalalardıń biri. Jas óspirimlerge miynet tárbiyasın beriwde mektep penen jámietimizdegi úlgili miynet kórsetkishlerin baylanıstırıp, olarda miynettiń

jámáátite, shańaraqta, utslıwma jámiyette jeke adam bolıp qáliplesiwindegi atqaratuǵın xızmeti haqqında túsiniklerdi qáliplestiriwimizge boladı.

Jaslardı kásipke durıs baǵdarlaǵanıwızda olar jamiyettegi siyasiy-ekonomikalıq hám social jaǵdaylardı durıs analizley qıla alatuǵın, búgingi kún hám keleshek ushın aktual kásip tarawın hám baǵdarların parıqlaw konlikpesine iye boladı. Bunıń ushın ata-analar perzentleriniń erteńgi kúnine juwapkershilik penen qarawı, olardıń keleshegin jamiyettiń rawajlanıwı menen baylanıstıra alıwı, keleshek kásiplerin ańlay alıwı talap etiledi. Kásipke baǵdarlawda ata-analar belgili dárejede kásiplik intuiciyaǵa iye bolıwı rawajlanıp atırǵan bilimlerden xabardar bolıwı hám keleshekkegi kásip baǵdarların aldınnan kóre biliwi, uyreniwi kerek.

Insanlar kásip tańlaǵan waqtında ózinin tańlaǵan kásibine qızıǵıwshılıq, uqıplılıq, qábiletlerin, den-sawlıǵın, xarakter ózgesheliklerin hám olardıń ozleri tańlaǵan kásip penen baylanıstırıwshı usıllardı tusiniwi kerek. Bul usıllardan biri bizge tásir etiwshi ishki hám sırtqı faktorlar esaplanadı. Kásip tańlawǵa tásir etiwshi bir neshshe faktorlar bolıp bunı E.A.Klimovtın kásip tańlawda kórsetip ótken segiz faktori menen kórip shıqsaq boladı [1].

1. Qızıǵıwshılıqtıń (meyillerdiń) bar ekenligine qaray. Insan ózi qızıqqan jumıs benen shuǵıllansa ǵana jetiskenlikke erisedi, sonlıqtan ol ózine unagan xızmet penen shuǵıllanıwı onı kóbirek zawıqlandıradı.

2. Qábiletlerdiń bar ekenligine qaray. Hár qanday xızmet túrinde qızıǵıwshılıqtıń ózi jeterli emes, onı ámelge asırıwda bizge qábiletler kerek boladı. Demek, muǵallım bolıw ushın qızıǵıwshılıqtıń ózi jeterli emes al muǵallımge tán bolǵan qábiletler zárúr.

3. Tańlawlar (abzallıqlar). Kásip tańlawda eń kóp insannıń haqıyqıy múnasibetleri hám qádriyatları tásir etedi, yaǵnıy omirdiń belgili bir dáwirinde eń áhmiyetli yaki omirdegi tiykarǵı maqset sıpatındaǵı belgiler. Insan eń aldı menen kásipti tańlaydı, sońınan jumıs ornı, jasaw ornı h.t.b. Bul tańlawlardıń barlıǵı óz-ara tásir etip bazıda qarama-qarsı múnásibetlerde de júzege keledi, ómirimizdegi

hár qanday tańlaw tek ǵana bizlerdiń pikirlerimizge baylanıslı emes, al sırtqı faktorlardıń tásirin de óz ishine aladı.

4. Ata-analar hám shańaraqtıń pikiri. Kópshilik jaǵdaylarda shańaraқтаǵı jas úlkenler jaslar ushın kásip tańlawda belsendi qatnasadı. Mısal ushın bir neshshe áwlad óz ómirin ónermentshilikke baǵıshlaǵan bolsa perzentlerin de sol kásipte kóriwdi qálewi tabiiy. Álbette jas úlkenlerdin sózin hám tájriybesin itibarǵa alıwımız kerek, sonıń menen birge jas óspirimniń ózinin pikirin de esapqa alıwımız lazım.

5. Dosları hám teńlesleriniń pikiri. Kásip tańlaw barısında doslardıń pikiri de áhmiyetli sanaladı, sebebi olardıń kóz-qarası qaysı kásipler jaslar arasında keń tarqalǵanlıǵın ańlatadı. Biraq soǵan qaramastan professional tańlaw-bul erkin shaxsıy tańlaw boladı. Jas óspirimler Ózine unaǵan kásipti tappaǵansha bir neshe kásip túrleri menen tanısıp shıǵıwı kerek boladı. Kásipler menen tanısıw mektep dáwirin-aq baslanadı.

6. Shaxsıy professional reje. Kásiplik jetiskenlikke erisiwde eń ald menen maqset anıq bolıwı, yaǵnıy insan kelejekte ne islewi, kim bolıwı, nelerge erispekshi, búgingi kúndegi ideal obrazları qanday ekenligin ajrata biliwi kerek. Tiykargı maqsetlerge erisiw ushın háreketler izbe-izligin qoya alıw yaǵnıy xızmet islew dawamında qániygeligin, jumıs ornın, «jumıs kúnin» arızıw qılǵanday, oqıwdı pitirgennen soń ózi qálegen lawazımlarda, «karera» da isley alıwın maqset ete alıwı túsiniledi. Maǵlıwmatlardı úyreniw, tájriybeli, ilimli qániygeler menen sáwbetlesiw, óz-ózin tárbiyalaw, kásip-óner mekteplerinde tálim alıw, dógereklerge barıw ideyalardıń qalıplesiwine járdem beredi.

7. Kásip-ónerge tiyisli bilimler. Kásip tańlawdan aldın kásip túrleri menen tanısıp shıqqan maqul. Zamanagóy kásiplerden xabarsız bolıw bul da tosıqlarǵa sebep bolıwı múmkin. Kásipler haqqında ulıwma maǵlıwmat alıwdıń eń jaqsı usılı bul professiogrammalardı úyreniw. Professiogrammalar bizge ne islew qáytip islew, qanday qurallar járdeminde islew di ǵana emes, al qanday shaxsıy pazıyletler talap etiliwi menen de tanıstıradı.

8. Jámiyet mútájlikleri hámiyshe ózgerip turadı. Solay eken kelejekte de búgingi kúndegidey talap dárejesinde qalatuǵın kásipti tańlaw ushın jámiyettin kásiplerge bolǵan mútájligi haqqında bilimlerdi keńeytip barıw zárúr.

Juwmaqlap aytqanımda durıs tańlaw qılıwımız ushın eń dáslep anıq qararlar shıǵarıwımızǵa járdem beretuǵın maǵlıwmatlar menen kóbirek tanıswımız hám kelejegimiz bolǵan perzentlerimizge anıq jol-joba kórsetiwimiz kerek. İnsanlar kásip tańlaǵanında bir neshshe faktorlar tásir etip bulardıń hár biri óz ornına iye. İnsanniń óz shaxsıy pikiri hám tańlawı bárqulla joqarıda turıp bunda insan ózine juwapkershilikti moynına alıw názerde tutıladı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Климов. Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на Дону: Феникс, 2001. - 296 б.
2. <http://library.ziyonet.uz>.
3. <http://ru.m.wikipedia.org>.